

Boros János

Poézis a Vírus idején

Gyakran hallani, hogy a 2020–2021-es évek koronavírus-járványa után más lesz a világ. Az internet megjelenésekor is hasonlót mondtak, de akkor még nem lehetett tudni, miben is áll a másság. Ezt ma sem tudjuk a vírussal kapcsolatban. Életünk minden területére hatott, valamennyit megjelölte a járvány, mindenhol hatása lesz. Az oktatásban pillanatok alatt elterjedtek az online módszerek, és a technikai ügyesség széles körű megszerzése mellett számos előnyük és lehetőségük is nyilvánvalóvá vált. Nyomot hagyott a művészetekben, a közgondolkodás és a kommunikáció jellegében, filozófusok megszólalásaiban.

Ahogy a medencében úszó másként látja a világot, mint aki a partról figyel, a változások, úgy a védekezés kellős közepén sok mindent másként látunk és gondolunk, mint amikor majd a víruskorszak után az idő szerint kívülről tekintünk jelenlegi erőfeszítéseinkre. A vírus támadására gyorsan kell reagálni, és a reakció gondolatainak is gyorsnak és legjobb tudásunk szerintinek kell lennie. Figyelnünk kell azokra az érzelmi, gondolkodásbeli és mentalitásbeli változásokra, kényszerekre, amelyek könnyen, észrevétlenül is befolyásolnak bennünket. Óvakodnunk kell átfogó, végérvényesnek szánt következtetések levonásától, mert a válsághelyzet esetén szülőttei a legrövidebb életűek. Miközben a válság hatása nagyon is hosszú távú lehet. A filozófus óvatlan és gyors reagálása nemcsak nem méltó tudományához, de könnyen nevetségessé is teszi őt az utókor előtt, ami akár néhány hónap múlva is bekövetkezhet, ha megszűnik a fenyegetettség. Giorgio Agamben 2020 februárjában írt gyors reagálása a vírus elleni védekezést túlzottnak vélelmezte és az egészséget a szokásos influenzajárvánnyal azonos jelentőségűnek tartotta. Állításai néhány hét alatt érvényüket veszítették, és a legmegfontoltabbnak tartott diszciplína mutatkozott a leghirtelenebbnek, legügyefogyottabbnak és leginkább tájékozatlannak. Később visszatérek Agamben fellépésére, de először felteszek néhány kérdést és rávilágítok néhány feltételezhető összefüggésre.

Megpróbálok rámutatni arra, hogy még fogalomhasználatunkban is működnek olyan mechanizmusok, amelyek hasonlítanak a vírus funkcionálásaihoz. Egyes kifejezéseink vírusként élőködnek másokon. A következőkben a művészet és a gondolkodás lehetséges változásait vizsgálom, alkotó tevékenységnek tartva mindkettőt, s a poézis kifejezéssel foglalom össze őket.

Poézis

A „poézis” kifejezésnek van egy szűkebb és egy tágabb értelme. Jelenthet költészetet és általában alkotást. A művészet fogalmát értelmezhetjük az általában vett alkotás, a poézis szinonimájaként. Tág értelemben minden emberi tevékenység vagy cselekvés alkotás, hiszen ami nem *poiesis*, az pusztán mechanikus, gépi tevékenység vagy biológiai funkcionálás. Egy ilyen értelmezés esetén a poézis vagy a művészet tág fo-

galma bekebelez vagy maga alá rendel nemcsak minden alkotó tevékenységet, de az emberi cselekvést is. Bizonyos megközelítésben a „poézis” kifejezés maga is vírus a kifejezések birodalmában: mindent felzabál?

Az alkotáshoz alkotó energia és alkotó elemek, *anyag* szükségeltetik. Ezt pedig valahonnan venni kell, a saját rendszerbe venni, kívülről kiharapni. A költőnek fizikai energia kell az agyműködéséhez, és szövegekre, nyelvre van szüksége, amit magába szív és átformál.

Az emberi aktivitás akkor lesz cselekvéssé és alkotássá, ha elhatározást követ. Valójában elmetevékenységek egymásra következése. Minden cselekvés ész, rációt igényel – egyébként csak emészt az illető, történnek vele a dolgok. A racionalitás más-más módon jelenik meg az alkotás különféle formáiban. Egyes tervezeteket mindvégig átlátható, racionális lépések alkotnak, mint a tudomány esetében, másoknál pusztán az elindulás biztos, a cél azonban az elme reflexív tevékenységével érhető vagy érendő el. Ez utóbbit nevezik általában és szűkebb értelemben művészi alkotásnak. Hol a hely ebben a fogalmi hálóban a mindenütt felbukkanó vírusnak és leküzdésének? Amikor *fog*-almainkkal meg-*fog*-juk a világ egy darabját, amikor mint *fog*-akkal kiharapunk belőle egy darabot, akkor nem úgy kapaszkodunk a világba, nem úgy veszünk ki belőle egy darabot vagy szívjuk ki alkotóelemeit saját javunkra, ahogy azt a vírus a sejt „meg-*fog*-ásakor” teszi? És amikor e sok *fog*-ás elfogyasztása után fáradtságot, meglepődést vagy jókedvet érzünk, nem a művészetek reflexív enyhületéhez vagy éppen serkentő erejéhez fordulunk? A vírus az alkotás, a létrehozás, az önszabályozó fennállás ellen van, vagy az ember alkotásai is a vírus törvényei szerint jönnek létre?

Alkotás

Alkotunk a tudományban, a művészetben, és alkotjuk magunkat. De nem csak emberi alkotás van: a természet is alkot, megalkotott bennünket, embereket. Hogy ez az alkotási folyamat racionális vagy oksági, erről a hitvita addig fog tartani, amíg ember lesz a földön.

A természet ráadásul rajtunk túl minden élőt is megalkotott – a vírusokat is. A komputeralkotó ember a programozás és a programok révén a vírust is megalkotta. A vírus mint az alkotás és a mű velejárója? Esetleg tág értelemben mindenfajta létezésé? A művészetet, a nagy művészeti alkotásokat is kíséri? Milyen törvény hozza létre a vírust, és mi lenne általános meghatározása? A természet törvénye létrehozta az életet. Miért hozott létre a természet törvénye az életet elpusztító, felfaló szerkezeteket is? Vagy lehetséges, hogy az élethez a vírus is *kell*? Az életet el is kell pusztítani ahhoz, hogy élet szülessék?

A vírus, ha egyszer létezik, általános törvény szerint fenn akar maradni. A mutálódás fennmaradása záloga, ellenségei kijátszásának eszköze. Ellensége a védekező ember. A vírus oksági-biokémiai folyamataival versenyt futhat a racionalitás? A túlélés érdekében versenyt kell futnia, és ezt csak logikával, elmélettel teheti, melyet még meg kell alkotnia. Ha a meglévő élet elpusztítása a születő élet feltétele, akkor a túlélés, vagyis az itt működő racionalitás vajon nem a születés, az új élet ellensége is?

Maga az elmélet is az alkotás egy fajtája, megkérdendő, hogyan viszonyulnak egymáshoz az alkotás különböző fajtái. Eredményessége érdekében szüksége van-e a racionális alkotásnak a reflexivitásra és az oksági világban történő megvalósulásra? Avagy ezek nem a szükségesség normatív, hanem a szükségesség leírható együttjárásai? Az Immanuel Kantból induló filozófia és ősidők archeológiája szerint a kettő leírható és nem előíró módon jár együtt. Legyőzhető a vírus csak tudománnyal, avagy a művészetre is szükség van a felülkerekedéshez? A válasz: a művészetnek is cselekvőnek kell lennie a harcban.

A filozófusnak közben meg kell kérdeznie magától, hogy alkothatunk-e elméletet az alkotásról, ha az alkotás minden erejét az alkotásainkat leromboló erők ellen kell fordítanunk, legyen az biológiai, logikai vagy akár társadalmi vírus? Ezt a kérdést is eldöntötte korunk gondolkodáselmélete: a gondolkodás feltétele az önmagára vonatkozó reflexió. Erről egymásnak tanúskodhatunk, azaz kimondjuk, számítanak nekünk a dolgok és nem vagyunk zombik. Ezt egyelőre hiába mondanák nekünk beprogramozottan a gépek.

A vírust a gondolkodásnak, a poézisnek, a művészetnek és a tudománynak kell legyőznie. De nem éppen maga a tudomány teremti a vírust? Ha nem is azt, amit le akar győzni, de azt a közeget, amely a vírust termeli. Például a tömeges állattartást. Vagy a nem eléggé biztosított laboratóriumi környezetet.

A művészet eközben mit csinál a vírussal? Van neki is vírusa?

Számos kérdés fonódik össze, valójában az alkotás valamennyi talánya együtt merül föl: vajon a művészeti alkotásnak mint poézisnek lehetséges-e elmélete, ami maga is poézis, és amennyiben az elméletet poézisnek tartjuk, milyen viszonyban van vagy lehet a szűkebb értelemben vett művészi poézissel? És mindebben, mindenhol, mindig miért bukkan föl a vírus? A Covid, a komputervírus, a plágium, a kiközösítés, a csaló?

Kérdés, hogy miként viszonyulnak egymáshoz a *poiesis* különféle megnyilvánulásai, és mindebben hol van, miért van, hogyan küzdhető le a vírus. Elutasítjuk, hogy a vírusnak poézist tulajdonítsunk, mivel a poézis a racionális lények sajátja. De ha mi, emberek a képzelőerőnkkel, fogalmainkkal küzdünk ellene, akkor közünk van a vírushoz. Teljesen különműek még harcolni sem tudnak egymás ellen. A harc nemcsak elválaszt, de össze is köt, áldással is végződhet, ahogy azt Mózes *első könyvében* olvashatjuk. A vírusnak nincs poétikája.

Racionális lény lehet poétikus.

A vírus nem racionális, tehát nem poétikus.

A racionalitás diszpozíciójával rendelkező lény lehet irracionális.

A vírus nem lehet irracionális.

A vírus ellen racionális lények küzdenek, racionalitással.

Hogy találkozik az olaj a vízzel?

Hogyan találkozik a racionális a nem racionálissal?

A vírus elleni küzdelem az ismeretelmélet ezeréves kérdéseit veti fel újra.

Képzelőerő

A képzelőerő az elme képessége, hogy képzeteket jelenítsen meg önmaga számára. A megismerésben is szerepet játszik, hiszen a megfelelő képzeteket kell a világ megfelelő darabjára vagy összefüggésére alkalmaznia. Ráadásul felfedezés esetén nem is tudjuk eleve, hogy milyen a világ, így többféle modellel, hipotézissel dolgozhatunk, mind-mind a képzelőerő terméke. Amikor a képzelőerő a művészetben aktív, akkor a tudományos kutatás során érvényesülő képzelőerőtől eltérően nem köti az, hogy a világ éppen milyen, még ha *fog*-ságban is tartja a világ számos törvénye, a színeké a festészetet, a hangoké a zenét. A művészet a tudományos megismerőképességek és aktivitások reflexív foncsoroldala. *Fogalom, hozzá érő, oda érkező, elérő érdek* nélkül felismeri, bár nem tudja, hogy miközben a tudomány *fogalmi* tevékenységével elérni, megfogni véli a világot, valójában a világ tartja *fogva* az elme mindenén túlszárnyalni vágyó képességét, a képzelőerőt. Miközben a tudomány *fogalmiságával*, a világot megragadó tevékenységével a természet vírusaként is értelmezhető, a művészet feltárja, hogy képzelőerőnk tudományban manifesztálódó *fog*-sága révén a természet is akár a vírus, megfogja elménket, megfog mi magunkat.

A vírust csak azoknak a kutatóknak képzelőerője és tudása segítségével győzhetjük le, akik nemcsak képesek a kézzelfogható egyedi vírus szerkezetén és viselkedésmódján túlra gondolni, de felismerik a gondolkodás-élet, racionalitás-okság viszony episztemológiájának struktúráját és kihívásait. Továbbá *képesek* maguknak e mitológiai harchoz a racionalitás révén az oksági világból elegendő energiát és motivációt facsarni.

Platón

Platón a poézist általában alkotásnak tartja. „Tudod, hogy sokféle »poiészisz«, alkotás van; mert minden, ami a nem létezőnek létezőbe való átmenetét eredményezi, alkotás; és minden munka, ami a művészetek körébe esik, alkotás, és mindenki, aki ennek mestere, alkotó, vagyis »poiétész«.”¹ Platón tág értelemben minden létrehozó tevékenységet poézisnek tart, miközben maga is jelzi, hogy a poéta kifejezést már saját korában is inkább a poétikus tevékenységet folytató költőkre és művészekre használták. Platón szerint a művészek az utánczás utánczói, amennyiben a világban létezők az ideák másolatai és a műalkotások a tárgyak további képei.

Arisztotelész

Arisztotelész Platónt követve a poézist, a költészetet utánczásnak tartja. A leginkább érdekesítő számára az emberi jellemek ábrázolása vagy utánczása, melynek műfaja

¹ PLATÓN: *A lakoma. Összes művei*. Bp., Európa, 1984, 205 b-c.

a dráma.² De némileg ellentmond önmagának, amikor arról ír, hogy a költő nem a megtörténtről, hanem a lehetségesről ír, és a lehetőségek száma végtelen. Ha utánoz, akkor nemcsak a valódi létezőt, de a lehetséges létezőt is utánozza. Elméletében benne rejlik, hogy a megismerő tudós a véges, a létező, a költő pedig a végtelen, az elgondolható művésze: „nem az a költő feladata, hogy valóban megtörtént eseményeket mondjon el, hanem olyanokat, amelyek megtörténhetnek és lehetségesek a valószínűség vagy szükségszerűség alapján. A történetírót és a költőt [...] az [különbözteti meg], hogy az egyik megtörtént eseményeket mond el, a másik pedig olyanokat, amelyek megtörténhetnének.”³ Az emberiségre váratlanul támadó Covid-19-cel való szembeszállás azt követeli meg a politikusoktól és a víruskutatóktól, hogy a lehető legtöbb megtörténhetőt felvázolják és elemezzék mind a társadalom, mind a molekuláris biológia világában. A poétikai politika és a politikai poézis egyaránt szűk-ségetlik.

Immanuel Kant

Kant szerint a képzelőerő az elme spontaneitásának kifürkészhetetlen képessége, amelyekkel akkor is képzeteket, szemléleteket, ábrázolásokat tudunk előállítani, amikor a neki megfelelő tárgy nincs jelen vagy egyáltalán nem is létezik. Esztétikailag és fogalmilag is produktív, meghatározza és strukturálja a teret és az időt. Az elme az erők szabad játékának eredménye, határtalan, a művészet és minden megismerés, tudomány lehetővé tevője és motorja. A Covid-19 váratlan támadása a képzelőerőt teszi leginkább próbára, és hívja ki a titánok halálos harcára.

Feltehetjük a kérdést: hogyan viszonyulhat az emberiség a tudományos elvárások, a képzelőerő határai ellen intézett támadáshoz, mint amilyen a Covid-19 fellépése?

Poézis és háború

A 2020-ban előállt világjárványt nem tudtuk elképzelni, megjelenésével képzelőerőnk kellett leginkább aktivizálni, hogy a vírus támadásával szembeszálljunk.

Az oltóanyag-fejlesztő kutatónak és a vírus elleni harcot koordináló politikusnak is poézisre van szüksége. Alkotókészségre, képzelőerőre, ihletre, döntésképessegre és végrehajtó erőre egy láthatatlan szörny ellen. Akár a hadvezérnek egy háborúban, habár Platón óta tudjuk a különbséget a hadvezér és a politikus szemléletmódja és gondolkodása közt.

A vírus mindig, mindenütt jelen volt és van, habár nem mindig veszünk róla tudomást. A Covid-19 támad, szembe kell fordulnunk vele. A küzdők egymásra néznek, a lovagok is, mielőtt lehúzták a rostélyt, a klasszikus időkben. Itt viszont nincs arc

² ARISZTOTELÉSZ: *Poétika*. Ford.: Sarkady János. Bp., Helikon, 1974, 5-7.

³ ARISZTOTELÉSZ: *i. m.* 22.

a rostély mögött. Láthatatlan, akár a modern háború katonája, nem néz az elpusztítandó szemébe. Szőnyegbombázás van, a vírus is ezzel próbálkozik, vagy inkább felhőbombázás, a későbbiekben kifejtendő értelemben.

Az életünkre törő ellenséget látni kell ahhoz, hogy el tudjuk pusztítani. A víruskutatók és oltóanyag-fejlesztők láthatóvá teszik a vírust, tanulmányozzák magatartásmódját, veszélyességének forrását, az ellene való védekezés, az elpusztítás lehetséges módjait.

Totális háború, vélnénk, a teljes pusztításra kell törekedni ahhoz, hogy fenn tudjunk maradni. Ám ez lehetetlenség, a vírusok teljesen nem pusztíthatók el és ki, legfeljebb sarokba szoríthatók.

Úgy véltük és vélhetnénk, a vírus működés módja *egészen más*, mint az ember cselekvéséé. Ez racionális, a vírus viszont kauzális és talán hálózati. Már-már racionálisnak gondolnánk, ha ehhez nem feltételeznénk és várnánk el a tudatosságot.

A vírus az emberi lét értelmezésének paradigmája

A vírus nemcsak a biológiában, de minden felépülésben, struktúráképződésben megjelenik. Legújabb formája a komputervírus, de nem ősi megjelenései-e a tolvaj, a csaló, a hamiskártyás, a plagizátor, egyáltalán minden, ami abból él, hogy elszívja az építő és épülő élet erejét?

Soha senki nem fejtette meg, hogy miért jelenik meg minden struktúra mellett azonnal annak elpusztítója, valójában felzabálója, a vírus. Az élővilágban, az emberi együttélésben, a komputerekben egyaránt. A biológiában evolúciós előnnyel szolgál, de ezt sem megjelenésekor nem „tudta”, sem most nem tudja. A komputer az ember racionalitásának csodája; a matematika törvényeinek segítségével az elektronikai hálózatok strukturálása és működtetése. Miért, hol, milyen indok alapján jelenik meg benne a vírus? A vírust magát is programozók, matematikusok, racionális lények állítják elő. A pusztítás nem lehet a matematikai struktúrák célja. Holott aki ilyen struktúrákat épít, az egyben az építéssel a pusztítást jelöli ki saját céljaként. Talán a strukturálás elvébe vagy folyamatába itt is be van építve a pusztítás elve is, mint ami a megújulás, az újratermelődés, az evolúció feltételét biztosítja? De hol van elrejtve ez az elv akkor, amikor mindez eredetileg létrejön? A biológiai világban a másik pusztítása valójában megevése, ami által struktúrát és erőt vesz át. Van ennek analóg elve a komputer esetében? Az evés kényszere lenne a vírus törvénye. A komputervírusé is? Ebben az értelemben minden étkező maga is vírus a megevert szempontjából? Az evés lenne a vírus talányának a megfejtése? Ez lenne a „rossz” eredete?

A rossz

A vírus talán a rossz új neve, amelynek léte oly sok fejtörést okozott az antik és a középkori gondolkodóknak? Ha a jó Isten teremtett mindent, honnan a rossz? Ha az élet jó, akkor miért van, honnan állt elő a vírusnak nevezett nem élő, ami az élet számára maga a rossz? Ha a vírus beszélni tudna, milyen kérdéseket tenne föl? Vagy

inkább, milyen válaszokat adna? Lennének-e kérdései és válaszai egyáltalán, és ezek érthetőek lennének-e azok nyelvén, akiket fel akar zabálni?

Azt mondjuk, a művész, a tudós, az informatikus harcban áll a vírussal. „Csapataink harcban állnak” – szól a történelmivé nemesült mondás. Megérthető, mi történik? Vagy irracionálissal van dolgunk a legvégsőig, ami minden háború, minden gyűlölet eredete és jellemzője? Egy választ ad a *Jelenések könyve*, amelyet a latin nyelvekben apokalipszisként fordítanak. A válasz ott is a poézis erejével született meg.

Mi a vírus?

Tudjuk-e, mi a vírus? Az értelmezéshez segítségül hívom a London School of Economics biológiafilozófusa, Stephan Guttinger írását, amely már címében is megkérdőjelezi, hogy a vírus valami-e, azaz dolog-e, testi kutatási tárgy-e, amikor azt írja, „a vírus nem dolog”, azaz nem valami, ami körülhatárolható és meghatározható.⁴ A vírusokat nem apró részecskékként, mint inkább folyamatként kellene megragadnunk.

A természettudományos vizsgálatok kiindulópontja, hogy meghatározzuk, *mit* kutatunk. Molekuláris és mikrobiológia esetén ez általában sejt, molekula vagy ezek csoportjai. Jól körülhatárolható egységek, amelyek összetételét, tulajdonságait, kölcsönhatásait, viselkedését vizsgálhatjuk. Ezzel a gondolkodásmóddal a tudomány Arisztotelész nyomában jár: névvel és definícióval körülhatároljuk a szubsztanciát, majd keressük az akcidenteiket.

A vizsgálat tárgyai azonban a legkülönbözőbb módokon függenek környezetüktől és reagálhatnak arra. Egy vírusprotein különválasztása, majd ellenanyag fejlesztése laboratóriumban működhet, ám az így készített gyógyszer hatására a vírus megváltozik. A szerző levonja a következtetést, a vírusok nem reagálnak úgy, mint zárt, állandó, megragadható egységek. Új DNS- és RNS-elemzési technikákkal feltárták, hogy egy szervezetet megszálló víruspopulációban sokféle kicsit eltérő vírus van, amelyek folyamatosan változó hálózatot képeznek. Sokaságuk nem egységes szerkezetű egyedek csoportja, hanem „mutánsfelhő” (*mutant cloud*) vagy „rajzás” (*swarm*). A sokaság együttesen reagál és egyes tagjaiban meglévő, a gyógyszernek ellenálló genetikus összetételeket mozgósítja.

A vírus sikeres szaporodása nem annyira az egyedi tagoktól, hanem a felhő és a hálózat ellenálló képességétől függ. A felhő hálózati rendszerének működése, megújulása és szaporodása legalább annyira függ a vírus környezeti gazdasejtjeitől, mint belső tulajdonságaitól. Ezért a kutatóknak a hálózati működés törvényeit is figyelembe kell venniük, hogy például a mutánsfelhőben azt a dinamikát erősítsék, hogy a lehető legtöbb mutáns képződjön, ami az önkoordinációs képesség gyengülésével végül a felhő eltűnéséhez vezet.

Vírusokhoz való viszonyulásunkban azt is figyelembe kell venni, hogy jó hatásaiak lehetnek az emberi életre. Aktív állapotban tartják immunrendszerünket, amely megvéd

⁴ GUTTINGER, Stephan: „A Virus Is Not a Thing, Part 1: The case for a process view of viruses”. <https://www.lse.ac.uk/philosophy/blog/2020/07/06/a-virus-is-not-a-thing-1/>

a halálos baktériumoktól. Az evolúció fontos erőközpontjai, amennyiben az emberek genetikai repertoárjához új szekvenciákat adnak. Egyes elméletek szerint a vírusok segítségével épültek föl a legelső sejtek. Gutting hangsúlyozza, a vírusfelhők kialakulásához és sikerességéhez szükséges, hogy a popularizálódó vírus együttműködjen a sejtrel.

Nem elég tehát, hogy a vírusok hálózati természetűek és pusztítók, de egyes esetekben még jót is tesznek a biológiai szervezetekkel, ezért óvakodnunk kell attól, hogy totális háborút folytassunk ellenük. A Covid-19-et ugyanúgy sarokba kell szorítanunk, mint a korábbi járványok fő vírusait. Képzeldőnre bízott, hogy milyen és hol legyen az a sarok.

A sarokba szorítás vagy sakkban tartás a politika és a jog erejével, a kutatótechnológia alkalmazásával lehetséges. Eszközeik az adminisztráció, mely gondoskodik a döntések és intézkedések végrehajtásáról. Ám az adminisztráció kétélű fegyver. Egyrészt szervez, békét teremt és fenntart. Másrészt hidegháború az emberek közt. Ha Hobbes az emberi együttélést a mindenki harca mindenki ellenként értelmezte, akkor az adminisztráció a mindenki hidegháborúja mindenki ellen. Háború minden politika, amely soha nem lehet mentes az erőszaktól és a háborús retorikától.

A vírus emberellenes háborújával az állam végrehajtó erőin keresztül minden egyes ember életére közvetlenül hat, nemcsak a biológiai fertőzéssel, hanem politikai kényszerrel. Minden, ami az embert nagy méretekben érinti, politikai is. Nem tud egyedül védekezni, a közös akaratképzés és cselekvés a politika terepe. „A vírus fertőző brutalitása adminisztratív brutalitásként terjed”⁵, állítja Jean-Luc Nancy. De krízishelyzetben nem szabad és nincs értelme metapolitikát vagy ideológiakritikát gyakorolni. Az erőfeszítéseket hasonlóan kell összekapcsolnunk, mint ahogy a vírus is felhőt képezve kapaszkodik össze. Nancy szerint „egyedül a kiterjedt kapcsolódások segítenek, melyek működtetésére egyedül a technikai-gazdasági erők” képesek.⁶

Hogy a mindennapi életben, gondolkodásban, tudományban, kommunikációban és politikában milyen változásokat hozott a vírus, csak visszatekintve lehet majd megállapítani. A jelenben csak találgatunk és védekezünk, mint a háborúban igyekszünk elkapni a fejünket a felénk süvítő golyók elől. A védekezésben és legyőzésben ugyanúgy, mint az értelmezésben elmeaktivításra, alkotásra, poézisre van szükség, a szó minden értelmében. A vírus a globális relativizáló gondolkodás felszámolódását is hozhatja: a vírus nem relatív abban az értelemben, hogy nem „vagy elpusztít, vagy nem pusztít el”, hanem valóban elpusztít, ha nem védekezünk ellene. A viszonylagosító és ideologikus gondolkodás kudarcát az olasz filozófus, Giorgio Agamben írása példázza. Esettanulmánnyal zárom az írásomat.

⁵ NANCY, Jean-Luc: „A much too human virus”, *European Journal of Psychoanalysis*. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/a-much-human-virus/> „The contagious brutality of the virus spreads as administrative brutality.”

⁶ NANCY: *i. m.* „The only thing at works is the general law of interconnections, whose mastery is the aim of techno-economic powers.”

Giorgio Agamben, avagy a járvány kitalálása (esettanulmány)

Agamben *A járvány kitalálása*⁷ írásában az itáliai kutatási tanács jelentésére hivatkozva 2020 februárjában azt állítja, hogy ártatlan vírusról van szó, és indokolatlanok az adminisztratív intézkedések, amelyek korlátozzák a szabad mozgást. Szerinte nyilvánvalóvá válik az a törekvés, hogy az államot szükségállapotban működtessék. Gyakori ellenvetés ez azok részéről, akik nem ismerik föl, hogy az állam valójában maga a szükségállapot. Így aztán nincs értelme a szükségállapot szükségállapotáról beszélni. Platón is rámutatott, Hobbes pedig drámaian elének tárta, hogy az emberek általános erkölcstelensége miatt van szükség a sok ember együttélését szabályozó, a kényszerítéshez erővel rendelkező szervezetre. Ha minden ember erkölcsös lenne, nem szükségeltetne az állam. Mivel ez nem így van, szükség van rá, és ebből adódik az a szükségállapot, amit államnak nevezünk. Nem lehet az a kérdés, hogy szükség van-e a szükségállapotra, hanem az, hogy miképpen biztosítható, hogy az erkölcsösen élőket békén hagyja és életüket támogassa.

Agamben felsorolja, mely rendelkezések jelentik a szabadság korlátozását az olasz állam által kiadott dekrétumban. Tiltások: a fertőzött település elhagyása, a fertőzött településekbe beutazás, nyilvános és családi rendezvények, kulturális, sport-, pihenő-, vallási programok felfüggesztése, bölcsődék, óvodák, iskolák zárása, jelenléti oktatás szüneteltetése, múzeumok bezárása, tanulmányi utak elodázása, vizsgálati eljárások szüneteltetése, karantén a fertőzött személyeknek. Az olasz filozófus szerint úgy tűnik, mintha az államnak kapóra jött volna, hogy a terrorizmus elleni harcban kimerülve, végre ürügyet találhat önmaga megerősítésére és erőinek felvonultatására. Szerinte a polgárok körében az elmúlt években növekedett a félelem, ami Agamben szerint előhossa a közösségi ijedelem iránti igényt, és a járvány ideális helyzetet teremthet ehhez. Agamben „perverz circulus vitiosus” lát itt, miután a szabadság kormány általi csökkentését a nagyobb biztonság iránti vágy miatt fogadják el, miközben maga a kormány teremtett olyan helyzetet, amelyben az emberek a nagyobb biztonságra vágyanak.

Szűk három héttel iménti állítása után már tombolt Olaszországban a járvány. Agamben ahelyett, hogy belátta volna tévedését, újságírókat támadott, akik szerinte torzítva közvetítették nézeteit. Minden nézetközvetítés torzított, ezt Agamben nagyon jól tudja. Aztán támadásba lendült.

Mert mi is a fő érv Agamben iménti fejtegetésével szemben? Az élet védelme. Amikor a szabadságot tartjuk a legfőbb értéknek, akkor amellet, hogy mindjárt mellé kell tennünk a felelősség és az észszerűség vagy inkább racionalitás fogalmát, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy csak élő ember lehet szabad. Ahhoz tehát, hogy valaki szabadságát védjük, először az életét kell megvédeni. Aki az élet védelmét támadja, az a szabadságot támadja, csak ezt, nem éppen filozófushoz méltó módon, nem veszi észre. Márpedig éppen három héttel később Agamben már nem az államot,

⁷ AGAMBEN, Giorgio: *The Invention of an Epidemic = European Journal of Psychoanalysis*, February 26, 2020.
<https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/>

hanem azokat támadja, akik a „puszta életet” védik, vagyis Olaszország teljes népét. Ha kell, rossz az állam, ha kell, rossz az életét védő nép (mit is védjen elsősorban?), csak neki lehet igaza. Még az élet árán is.

„A félelem rossz tanácsadó”⁸, állítja Agamben, de megkérdezzhetjük, aki fél, mi másért, ha nem az életéért aggódik? Pánik tört ki, és Agamben szerint „társadalmunk semmi másban nem hisz már, mint a puszta életben”, és az olaszok mindent hajlandók feláldozni azért, hogy ne betegedjenek meg. „A puszta élet, és a félelem, hogy elveszítjük, nem olyasmi, ami összehozza az embereket, hanem ami elvakítja és elválasztja őket”, folytatja. „Elveszíteni” – a szófaja: ige. Az ige cselekvés vagy történés kifejezésére szolgál. Valaki vagy cselekszik, vagy történik vele valami. A halál azzal, aki meghal, nem történik, mert amint bekövetkezik, már az adott személy nem létezik. Vagyis az alany megszűnik. Az élet éppen ezért nem elveszíthető, ugyanis valaki vagy él, vagy nem. Sem akkor nem tudja elveszíteni, amikor él, mert a történés végén ő már nincs, sem akkor, amikor nem él. Létezésével azonos az élete. Amikor az élő ember életvédelmét támadja Agamben, akkor azt támadja, hogy egyáltalán létező ember.

Támadja az egészségeseket, hogy kerülik a betegeket, akik szerint „lehetséges fertőzők”. Holott ők nem lehetséges, hanem valóságos fertőzők. Botrányosnak tartja az egyméteres távolságot és sajnálja a halottakat, akiknek „nincs joguk a temetésre”.⁹ Ismét egy fogalomhasználati hiba, csak az élőknek van joga. Aztán megtudjuk, hogy embertársainkat „kitörölték”, és ehhez kapcsolódóan az egyházak némák maradtak. Szerzőnk azonban nagyon is beszél, és továbbra is kifogásolja, hogy Olaszország egyetlen értéke a túlélés. Azt állítja, az állandó szükségállapotban élő társadalom nem lehet szabad. Elfelejteti hozzátenni, hogy a szükségállapot végével azzá válhat, ám ha az emberek meghalnak, akkor szabadságról szó sem lehet.

Agamben példája annak, hogyan hoznak filozófusok szégyent a filozófiára és általában az emberi gondolkodásra. Ideológiai elvakultságában szó szerint összevissza beszél, a szabadságot védi, de az élet védelmét elveti, majd kritizálja az egyházat, hogy nem védi az életet. A pszichológus Sergio Benvenuto nem véletlenül állítja, néhez felületesebb reakciót elképzelni, felejtjük el Agambent.¹⁰

A Covid-19 a legrosszabbak közé tartozik, ami az emberiséggel történik. „Agamben” a legrosszabb neve, ami történhet a gondolkodással. Ha olvassuk őt, süketelő ideológiát kapunk, elfelejtünk gondolkodni, fejünkéből kiesik a filozófia. El kell felejtünk őt és az olyan gondolkodókat, akiknek nem maga a gondolat, hanem az ideológia számít.

A filozófusok próbára teszik a gondolkodást, a legmesszebb mennek, ameddig csak lehetséges. A vírus korszaka ismét gondolati erőfeszítésre szólít bennünket.

⁸ AGAMBEN, Giorgio: *Clarifications*. „Fear is a bad counsellor”. A következő idézetek ebből a szövegből vannak.

⁹ Uo.: „The dead – our dead – have no right to a funeral”.

¹⁰ BENVENUTO, Sergio: *Forget about Agamben*. March 20, 2021. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/>

Irodalomjegyzék

- AGAMBEN, Giorgio: *Clarifications*.
<https://www.journal-psychoanalysis.eu/articles/coronavirus-and-philosophers/> (utolsó letöltés: 2024. 07. 22.)
- AGAMBEN, Giorgio: *The Invention of an Epidemic = European Journal of Psychoanalysis*.
<https://www.journal-psychoanalysis.eu/articles/coronavirus-and-philosophers/> (utolsó letöltés: 2024. 07. 22.)
- ARISZTOTELÉSZ: *Poétika*. Ford. SARKADY János, Bp., Helikon, 1974.
- BENVENUTO, Sergio: *Forget about Agamben*.
<https://www.journal-psychoanalysis.eu/articles/coronavirus-and-philosophers/> (utolsó letöltés: 2024. 07. 22.)
- GUTTINGER, Stephan: „A Virus Is Not a Thing, Part 1: The case for a process view of viruses”.
<https://www.lse.ac.uk/philosophy/blog/2020/07/06/a-virus-is-not-a-thing-1/> (utolsó letöltés: 2024. 07. 22.)
- NANCY, Jean-Luc: „A much too human virus” = *European Journal of Psychoanalysis*.
<https://www.journal-psychoanalysis.eu/a-much-human-virus/>
- PLATÓN: *A lakoma. Összes művei*. Bp., Európa, 1984, 205.